

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

ФИЛОЛОГ

ЧАСОПИС ЗА ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ

V 2014 9

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

Јелена Рељић
Универзитет у Бањој Луци
Филолошки факултет

УДК 821.163.41.09(049.32)
DOI 10.7251/fil1409337r

РАКИЋЕВА КОВИОНА

Пејчић, Јован (2013), *Завет и чин. Милан Ракић на Косову 1905–1912*, Београд: Службени гласник.

Службени гласник је крајем прошле године објавио књигу *Завет и чин. Милан Ракић на Косову 1905–1912*. Јована Пејчића која је, заправо, допуњено издање монографије *Милан Ракић на Косову: завет, песма, чин* из 2006. године. Суштински предмет ауторових истраживања у књизи *Завет и чин. Милан Ракић на Косову 1905–1912*. јесу године које је Милан Ракић провео као службеник Српског конзулата у Приштини. Ракић је у мају 1905. године дошао у Приштину у својству секретара, али већ следеће године стиче звање вице-конзула. Од 1910. године дјелује као конзул, а током 1912, до избијања Првог балканског рата, у којем учествује као добровољац, он је шеф Конзуларног одељења Министарства иностраних дела. У другој књизи знатно је смањен документарни дио, као и илустративни материјал. Важно је било да се изнесу новооткривени моменти из времена Ракићевог службовања на Косову. Бавећи се годинама овом темом, Јован Пејчић је схватио да је Ракић знатно дубља и загонетнија личност него што на први поглед изгледа и да је тема којом је заокупљен далеко пространија. Послије објављивања прве књиге наставио је да трага за новим комадићима мозаика једног времена у којем су велики људи ходали Србијом и да га реконструише.

На самом почетку своје књиге аутор објашњава да цјеловитог и свеобухватног исказа Ракићевог о његовом боравку у Старој Србији нема, али зато имамо његове конзулске извјештаје, писма,

свједочанства и успомене савременика, записе и хронике тога времена, ондашње листове и часописе и Ракићев пјеснички циклус *На Косову*, најљепши циклус родољубивих пјесама у свеукупној српској поезији. На тој грађи, историјској и књижевној, и почива ова књига приликом чијег се писања аутор држао гесла да „чињенична потпуност и унутрашња веродостојност написаног представљају светињу и закон за свакога ком је дато да, мимо постојећег, сам нешто створи“ (15). Аутор нас подсећа на опомену Станислава Винавера из давне, 1924. године, како се српски национални борци, „национални раденици“, с простора Старе Србије „гасе један за другим не оставивши чак ни забелешке о своме мудроме и значајноме србовању“ (11). Ракић је шест година провео као дипломата на Косову, али о томе није много говорио. Био је, по Винаверовим ријечима, „у свему господин старог кова, *grand seigneur*“ (20), а таквим људима ништа није тако страно као истицање сопственог рада и народних заслуга. Аутор књигу почиње управо од тога, односно од интервјуа који је с Ракићем водио Бранимир Ћосић у Женеви 1928. године и у којем је, на питање о служби на Косову, Ракић уздржано одговорио: „Не, о догађајима у Приштини, о свом конзуловању доле, не могу Вам ништа рећи, још је прерано говорити. Какви догађаји, какви људи! (...) То је било херојско доба, велико доба!“ (19). Срећом, о Ракићу се знало много више него што је он желио и претпостављао да се зна. Јован Пејчић,

обухвативши својом књигом све што је о том периоду до сада забиљежено, потврђује да је то уистину било једно херојско доба и да његов значај за цјелокупну историју српскога народа не смије бити занемарен, већ да од великана тог времена можемо много тога да научимо. Данас, читав вијек након ослобођења Старе Србије и њеног уједињења с матицом Србијом, видимо да се чиновни старе трагедије поново исписују. Косово, колијевка српства, данас више није у саставу Србије. Зулуми Шиптара над Србима нису престали. У књизи наилазимо на податак да је у ондашњој Пећи телал сваку званичну објаву завршавао ријечима: „Тешко ономе ко је хришћанин.“ Ништа другачије није ни данас.

Поставивши питање о чему је то Милан Ракић могао да размишља на путовању из Београда према Приштини 1905. године и ставивши му у руке *Преписку о арбанаским насиљима у Старој Србији 1898–1899* Јована Ристића, аутор нас уводи у атмосферу арбанаских и турских злочина који су живот Срба у ондашњој Старој Србији чинили неподношљивим. Ракић је знао гдје иде и какви му напори предстоје. Радећи са Србима у поробљеним српским крајевима, са Шиптарима и Турцима који су те крајеве поробили, те с конзулима Аустрије, Русије и Италије, он је јасно видио шта му ваља чинити: заштитити Србе од турских и шиптарских зулума и превођења у ислам, снабдјети их оружјем и припремити за ослобођење, организовати их национално, вјерски, просвјетно и привредно како би очували свој идентитет и свим напорима тежили ка уједињењу с матицом Србијом. Своје доживљаје и утиске док је шетао крај Лаба и Ситнице, уживао у погледу на поља косовских божура и посјеђивао величанствене средњовјековне српске манастире преточио је у циклус пјесама *На Косову*, наше најљепше родољубиве стихове. Као добровољац у чети Војводе

Вука учествовао је у Првом балканском рату. Краљ Петар I одликовао га је Златном медаљом за храброст. Био је велики Србин непоткупљиве националне свијести, ерудита који је добро познавао историју сопственог народа и односе у свијету, дипломата једнако поштован и на двору у Србији и на дворовима великих европских сила, дубоко моралан, честољубив и човјечан. Григорије Божовић је у вези с тим записао: „Као год што је отмено људско биће Милана Ракића као најнежнијом кујунцијском срмом уплетено у његово песничко стварање, тако је и његов национални, његов српски лик на један врло танан начин, само њему својствен, снажно урезан у оно мало дивних његових националних стихова. (...) Да, национални Милан Ракић био је онакав како је и певао...“ Управо таквог Милана Ракића настоји Јован Пејчић да нам прикаже у својој књизи.

Књига обилује исписима из историјских докумената и реминисценцијама на важне историјске личности и догађаје. Многи од нас се по први пут срећу с *Преписком о арбанаским насиљима у Старој Србији 1898–1899* Јована Ристића. Аутор нам је представља као књигу коју Ракић чита и о којој размишља путујући са супругом Милицом, кћерком историчара Љубомира Ковачевића, из Београда према Приштини. Двадесетак наредних страница аутор посвећује необичној и тужној судбини овог дјела. „Није схватао Ракић како то да се напор, у који су уложене најбоље снаге српских научника, знаних и преко границе Српства, највише умеће српских политичара и дипломата од Берлинског уговора, како да се тај напор одједанпут нађе – у прашини... Јер то никако није могло бити српски интерес“ (29). Наиме, на Конгресу европских држава у Берлину, који је трајао од 13. јуна до 13. јула 1878. године, Кнежевину Србију представљао је Јован Ристић, министар иностраних дјела и најпознатији српски дипломата и поли-

тичар тога времена. Као представнику једне мале кнежевине није му дозвољено да иступа равноправно са осталима, па је он, заједно с Лазом Костићем, који је био његов секретар за штампу, сазивао новинаре и објашњавао им у каквом тешком положају се налазе Срби на Косову и Метохији. Писао је и предсједнику Конгреса, наглашавајући да, докле год се српско питање не ријеша, оно ће бити извор невоља и остаће кључ Источног питања. Ото фон Бизмарк је тада срдито узвикнуо: „Зар мир света да зависи од српских граница!“ (31), и не слутећи колико важну улогу ће Србија одиграти у будућности. На Конгресу је Србија добила независност, али је Аустроугарска добила одобрење да окупира српску Босну и Херцеговину и да у области Рашке распореди своју сталну војску. Ристићу је било потпуно јасно да је циљ да се Србија изолује од Срба који живе у окупираним српским крајевима не би ли се што прије сломила. Осим тога, јасно је да неће пропустити прилику да, колико год могу, подстичу шиптарски експанзионизам у Старој Србији и да ће се заједињење Старе Србије и њене матице морати чекати боља прилика. Јавља се важнији задатак – заштитити Србе од шиптарских и турских злочина и разбојништава. Послије курдског покоља Јемена 1895, критске кризе и грчко-турског рата (1896–1897), на Косово и Метохију се враћа око петнаест хиљада Арбанаса, султанових најамника који су одбили да одложе оружје. Њихов идеолог и старјешина Мула Зека Бумбера био је у исто вријеме и турски и аустроугарски плаћеник. Себи и својим сљедбеницима поставио је циљ да на Косову осим џамије и барјака с полумјесецом не остане ништа друго и нико други. Стојан Новаковић, српски краљевски посланик у Цариграду, узалуд пише Тефик-паши, турском министру иностраних послова, о арбанаским насиљима по Старој Србији. Султан Абдул Хамид II је

у Арбанасима видио прилику да покори Србију. Напосљетку, на Косово је послан Саадедин-паша да истражи та арбанаска насиља, али убрзо постаје јасно да је он послан само да све то прикрије и омете праву истрагу. Владану Ђорђевићу, министру иностраних дјела Србије, Стојан Новаковић је у јесен 1898. изнио план да се Срби на Косову наоружају и организују и тако се сами чувају од зликоваца. Осим тога, Светислав Симић, званични српски истражилац арбанаских насиља, јављао је Ђорђевићу да је стање на Косову све горе и горе. Краљ, чија је политика била ослоњена на Беч, није послушао Новаковића. Агенор Голуховски, аустријски министар иностраних послова, имао је превелик утицај на њега. Младог краља усмјеравао је онако како то одговара Бечу. Ипак, једна српска чета је напала Арнауте и то изазива панику не само међу Арнаутима већ из дријемежа буди и самог султана. Иначе, султан није већ ни могао да контролише арнаутске поглавице. Немарно се односећи према насиљу које су Срби трпјели, Турци су само прикривали своју слабост и немогућност успостављања реда на Косову. Крај те велике империје био је неминован. На предлог Светислава Симића, Министарство иностраних дела Србије издало је *Преписку о арбанаским насиљима у Старој Србији 1898–1899* како би на Првој хашкој мировној конференцији, у којој је (гле ироније!) учествовала и Србија, указали свијету на насиља која свакодневно, из године у годину, Арбанаси чине над Србима у колијевци српства. Међутим, краљ није дозволио да се *Преписка* однесе у Хаг. Јасно је да и овај пут Голуховски уплиће своје прсте. Данас, стотину година касније, опет смо пред Хашким трибуналом, у политичкој ситуацији готово истој као у ондашњој Старој Србији. Свијет Србима није наклоњен. Велика Србија је, изгледа, многим заиста нај-

већа опасност за „стабилност Јужне Европе“.

Није аутор пропустио прилику да нас подсети на још нека важна дјела која свједоче о страдањима Срба на Косову и Метохији. То су: *Садање несретно стање у Старој Србији и Македонији* Симе Андрејевића Игуманова, *Географско-етнографски преглед Македоније и Старе Србије, с картом* Милојка В. Веселиновића и *Плач Старе Србије* архимандрита Серафима Ристића. Подсетио нас је и на оснивање *Друштва Светог Саве* и њихов часопис *Братство*, у којем су настојали да свијету покажу како се злочиначки уништава клица српскога народа. Француз Албер Мале, пријатељ Срба и познавалац Балкана, писао је 1902, послје посјете Косову, како ту „уистину хришћанин у сваком часу осећа да смрт корача у његовој сенци“ (65). Ето, такво је било Косово када је Милан Ракић дошао у Приштину. Огорчен и дубоко саосјећавајући с косовским Србима, он схвата да се мора „ући у срце ствари и одатле је победити“ (71), те се озбиљно и храбро прихвата посла.

Ракићеви претходници нису били у бољем положају, али аутор нам објашњава по чему се Ракићево дјеловање разликовало од њиховог. „На Косову се Ракић потврдио као човек акције, као личност огромне воље и велике личне храбрости. Умешно и упорно он је, чим се нашао ту, са пуно смисла за једну реалистичну политику – преко повезивања с учитељима, трговцима, занатлијама, сељацима, четницима – почео да развија организован рад на буђењу националне свести“ (82). Осим с Арбанасима, он се сусреће и с проблемима са самим Србима. Поред тога, нашао се пред тешким избором „истина – лојалност, лични морал – јавни провизоријум“ (83). Он бира истину и морал. Властите погледе и ставове није чувао само за себе и преписку с пријатељима. Уносио их је и у званичне извјештаје. Аутор нам наводи и дије-

лове личног Ракићевог дневника који је водио 1906. године и у којем јасно изражава горчину због посла којег се латио. Узор Ракића као дипломате био је Шарл-Морис Талеран и његов став о томе какв треба да је ваљан дипломата. Он би требало да има, као најдрагоцјенију особину, способност предвиђања, а Ракић ју је свакако имао. Сам је одлазио српским првацима и народним борцима, обилазио српске светиње и путовао у Врање, Скопље, Солун, Београд... Међу првима се пробио до Пећи и боравио у Патријаршији.

Представивши Милана Ракића као дипломату, аутор га сада приказује као пјесника, умјетника, човјека тананих осјећања и душе отворене за све што је лијепо. Милица, супруга Ракићева, трудила се да кућу намјести тако да што више личи на њихов стан у Београду, али он ју је молио да „не промени баш све – српски је да се у душу не дира“ (102). Прије њих ту су живјели, између осталих, и Бранислав Нушић, Војислав Илић, Настас Настасијевић и Тихомир Поповић. Низ Диван-Јол, главну улицу, у предвечерје одзвањали су акорди композиција познатих свјетских композитора које су Милан и Милица, или Милан и Миличина сестра Видосава, свирали у четири руке на клавиру који је узимао једно од најважнијих мјеста у стану. Наручивали су књиге и комаде Бетовена, Шумана и Шуберта из Београда, од Светислава Б. Цвијановића. Љубазно су дочекивали госте, и из Србије и странце, и показивали им историјске споменике и природне љепоте Косова. Андре Шерадам и Алфред Јансен су, на примјер, говорили о посјети Косову као незаборавном доживљају.

У овом дијелу књиге Јован Пејчић говори и о тужним судбинама Видосаве и Владете Ковачевића, сестре и брата његове супруге. Видосава је завршила Уметничко-занатску школу Бете и Ристе Вукановића и Марка Мурата у Београду

као најталентованија ученица. Учила је заједно с Костом Миличевићем, Живо-радом Настасијевићем, Анђелијом Лазаревић и Милошем Голубовићем и с њима имала заједничке изложбе. Боравећи код сестре и зета искориштавала је вријеме да прави скице косметских предјела и његових становника, желећи да се тим сликама што боље представи професорима у Паризу. Отишла је на студије у Париз, али их је одмах напустила чим је чула да јој је брат јуначки погинуо у бици за Куманово 1912. године. Умрла је од туге за братом следеће године.

Милица се за вријеме боравка у Приштини највише посветила етнографији. Скупљала је све што представља народне српске рукотворине, биљежила изворна имена предмета и приче или обичаје везане за њих, а онда све то паковала и првом приликом слала за Београд. Овдје наилазимо и на тужну причу о посјети Самодреже цркве, у којој су се причестили кнез Лазар и српски јунаци прије одласка у бој. У Ракићево вријеме од ње је био остао само један зид.

Важан дио ове књиге посвећен је писмима која је Ракић писао пријатељима и писмима која је од њих добијао. Ракић се жалио пријатељима на маларију од које никако није могао да се излечи и на тешке услове у којима живи, али је писао и ово: „Нигде ваљда нису животне прилике тако бедне, а живот без дражи као овде. Па ипак, нигде нисам видео да је душа тако слатка као овде“ (121). Писма су стизала и из Србије и из иностранства. Писали су му стари другови из дјетињства, не жалећи труд и ријечи како би га развеселили. Обраћали су му се са: „драги поета“, „драги Михлане“, „драги Консулос Ефенди“, „драга Простетацијо и бубо приштинска“ или „поштована Животињо“. Милан Ђурчин му је слао пародије на Дучићеве стихове. И сам Ракић је знао писати веома духовита писма какво је, на примјер, писмо ње-

говој жени Милице из Солуна на путу за Свету Гору, у Хиландар, 1906. године. У Приштину су стизала и посебна, књижевна писма, највише од Јована Скерлића, Милана Ђурчина и Богдана Поповића, у којима су тражили нове пјесме за своје часописе. Занимљиво је писмо у којем Богдан Поповић тражи од Ракића објашњења у вези с пјесмом *Јефимија*. Ракићев одговор није сачуван, али је касније нађен концепт тога писма. Аутор наводи дио у којем Ракић говори о Јефимијином животу. Исто тако је занимљиво и писмо Исидоре Секулић у којем се извињава Милану и Милице што није дошла код њих на дочек нове 1906. године, јер је то вече на Топчидерском брду нестало струје.

„Национални рад Милана Ракића“, напомиње нам аутор, „одвијао се у две равни. Једну је испуњавао његов дипломатски, државно-политички ангажман. Друга равна косовских година Ракићевих нашла је исходиште у његовој поезији“ (149). Осам Ракићевих пјесама с косовском тематиком обједињене су у циклус *На Косову*. То су пјесме: *Минаре* (1905), *На Гази-Местану*, *Симонида* и *Божур* (1907), *Јефимија* и *Кондир* (1910), *Напуштена црква* и *Наслеђе* (1911). Групишући пјесме у циклус, Ракић се држао семантичког критеријума распоређивања. Аутор нам укратко даје објашњење духовног значења и друштвено-историјског смисла ових пјесама. Сам Ракић је у разговору с Бранимиром Ђосићем објаснио како је настала пјесма *Напуштена црква*. Аутор ову причу наводи у фусноти. Књига иначе обилује таквим фуснотама, које не само да нам помажу у бољем разумијевању текста већ нам и мноштвом реминисценција на личности и догађаје проширују видик о ондашњој Србији. Поред циклуса *На Косову* и службених извјештаја, у Ракићеве косовске теме треба убројати и његова три чланка о побуни Арнаута из 1910. године, који су објављени у 21, 25. и 26. броју

београдског *Словенског југа* под псеудонимом *Z* који је Ракић употребавао и 1902. године када је штампао своје прве пјесме.

У децембру 1911. године Ракић напушта Приштину и враћа се у Београд, гдје је постављен за шефа Конзуларног одељења у Министарству иностраних дела Србије. Међутим, он Косово не заборавља. Из његових посљедњих писама из Приштине стиче се утисак да жали што напушта Косово. И у Београду је наставио да ради у интересу косметских Срба. Убрзо напушта министарство и на први позив на мобилизацију приступа као добровољац одреду Алимпија Марјановића и с првом четом Војводе Вука одлази на српско-турску границу, онај њен дио којим се најприје стиже на Гази-Местан. Поведени његовим примјером, у рат полазе многи млади људи међу којима су и Иво Ђипико, Вељко Петровић, Велимир Живојиновић, Перо Слијепчевић, Станислав Винавер, Станислав Краков... Спријечени славим здрављем, у Београду остају Владислав Петковић Дис и Јован Рајић, дубоко жалећи што не учествују у ослобођењу Старе Србије. Када се вратио у Београд, Ракића је „онеспокојила развејаност националне мисли, узнемирило ђифтинско држање и егоманија страначких првака; мучнину је у њему изазивало дефетистичко празнословље квазиинтелигената и новинарских свезнадара“ (169). О таквом апатичном духу Београда оставили су свједочанство и Милутин Бојић, Слободан Јовановић и Милан Ђурчин. Међутим, морао се сада Ракић сјећати шта му је говорио Јован Цвијић о карактеру и националном раду Срба када су сељаци и професори, трговци и чиновници, ђаци и студенти, дјеца и жене похрлили у рат за ослобођење Косова. Богдан Поповић се са студентима уписао међу добровољце. Исидора Секулић у *Пијемонту* поздравља српске војнике и

одлаже удају, јер је ратно вријеме и срамота је удавати се. Надежда Петровић и њен брат Растко, тада четрнаестогодишњак, полазе с болничарима да његују рањенике. Епископ жички Сава Дечанац и владика Николај Велимировић говоре пророчки о ослобађању свете српске земље. Наводи аутор још примјера и показује да Срби јесу велики народ, да одувијек у нас има великана какви су Милан Ракић и многи његови савременици. Ратови у којима Срби бране своје територије исувише често се понављају током наше историје и то само потврђују.

Аутор нам на неколико мјеста указује на чињеницу да је Милан Ракић био човек који је био склон да говори о другима у свакој прилици, а о себи никад. Сматра да је Ракић најрадије бирао ћутање о себи, јер, с једне стране, није хтио да друге оптерети собом, а с друге стране, сматрао је причање о властитим успјесима и заслугама посљедицом лошег васпитања, недостатком самопоштовања и одсуством смисла за ред. У једном писму је записао: „Ја сам се увек старао да ономе што ја осетим, дам карактер општости, и има пуно људи, с којима сам одличан пријатељ, а који не само од мене нису ништа чули о мојим осећањима, него нису могли ни наслути да ли се уопште у мени ишта дешава, толико ми је нелагодно уплатити себе и упознавати друге са стварима које се мене тичу“ (185). Међутим, у разговору с Бранимиром Ђосићем није могао да с поносом не исприча како је најљепши час његовог живота био онај када је један официр рецитовао његове стихове на Гази-Местану 1912. године, и не знајући да је Ракић ту, међу војницима.

Казивање о Милану Ракићу Јован Пејчић завршава сјећањима Ракићевих савременика Јована М. Јовановића и Богдана Поповића, који су, према његовом мишљењу, дали најтачније оцјене Ракићеве личности, карактера и „при-

роде његове посвећености националним и уметничким идеалима“ (208). Посљедњи дио књиге носи симболичан наслов *Краја нема*. Уистину, оно мало сјећања и успут утканих мисли у писма и извјештаје није довољно да се о Милану Ракићу, пјеснику и дипломати, створи потпуна, јасна слика. Обећао је Бранимиру Ћосићу да ће му причати о себи када остари и повуче се у Ковиону. Ковиона је била његов сан. „Ви не знате где је то? Код Рипња. Ту ћемо направити кућу и живети у успоменама“, објаснила је Ћосићу Милица (211). Бранимир Ћосић је умро 1934. године. Ковиона се Ракићу није догодила. Њен помен отворио је једну нову димензију Ракићеве личности, али о томе не можемо ништа рећи. Можда наслутити...

Додатак књизи је поглавље под насловом *Књижевни јунак Григорија Божовића*. Григорије Божовић је писац и публициста на чији је умјетнички и друштвени смисао пресудно утицао дипломатски лик Милана Ракића и његови родољубиви стихови. Његове књижевне теме откривају реалну позадину Ракићеве родољубиве поезије. Године 1924. он у Београду објављује збирку *Приповетке* у којој се у три приповијетке појављује Милан Ракић као умјетнички лик. Станислав Винавер је поводом те збирке написао: „А дужност је целокупне читалачке публике да се најзад обавести о лепоти и слави и јадy свога крвавога и ропскога југа, и то не из фалсификованих и отужних извора, већ на моћном и бистроме врелу које му је, својом књигом, у досад недоступноме кршу, отворио г. Гр. Божовић“ (221). Скерлићеву тврдњу да је Божовић први увео Стару Србију у нову српску књижевност аутор сматра нетачном и напомиње да се Стара Србија први пут појављује у двјема збиркама прича под истим називом *Слике из Старе Србије* (1898, 1904) Зарије Р. Поповића.

Белетристички опус Григорија Божовића аутор је окарактерисао као „књижевност неизмишљених ликова“ (224). За њега је, дакле, карактеристичан документаристички тип обликовања књижевне материје. Аутор пореди Ракића и Божовића. Први је пјесник, други прозаиста, али ипак су међусобно блиски по мисаоној равни својих дјела и по својим заједничким косовским темама. Као живи актер Ракић се појављује у значајном броју Божовићевих текстова. Аутор, као успут, додаје да ће се седам деценија касније и сам Божовић појавити као актер у роману *Прошао живот* Јована Радуловића. Овакве, успутне напомене, расуте свуда по књизи, чине Пејчићеву књигу још значајнијом и занимљивијом. „У прозним творевинама Григорија Божовића, у његовим приповеткама, путописима и репортажама, Милан Ракић појављује се у различитим улогама: једанпут као невидљиво залеђе, други пут као инспиратор, трећи пут као конотатор збивања и значења. Кад је о путописним и новинским текстовима реч, Ракић је, рекло би се, само једна међу бројним личностима српске књижевности, културе и политике које Божовић уводи у своје разрушене и дубоке, у неким случајевима пророчке описе и казивања о људима и крајевима, историји и савремености. Јер, осим Ракићевог, у његовој прози наилазимо и на имена: Војислава Илића, Љубомира Нешића, Светислава Симића, Мирослава Спалајковића, Николаја Велимировића, Анђелка Крстића, Станислава Винавера...“ (226). Све ове личности које Божовић помиње имају улогу једне врсте семантизације текста.

Аутор нам открива једну „од најзагонетнијих, досад непримећених особина, али сада не тек путописне већ свеукупне прозе Григорија Божовића“ (228). Ријеч је о сликама, ријечима, изразима, па и цијелим стиховима из Ракићевих косовских стихова које је Бо-

жовић уткао у своја дјела, а који „попут каквога метонимијскога кода саплићу и расплићу чворове згуснуте пишчеве нарације“ (228). Аутор то показује на примјерима Божовићевих текстова *Последњи оклопник* и *Сура капа* које интертекстуално можемо повезати с Ракићевом пјесмом *На Гази-Местану*.

Последњи дио овога додатка аутор посвећује трима приповијеткама у којима се Ракић појављује као умјетнички лик. У питању су приповијетке *Оклопник без страха и мане* (1923), *Код јунака приче* (1924) и *Мучних дана* (1924). Најслабија међу њима је друга приповијетка, у којој је Ракић само један од споредних протагониста догађаја о којем се приповиједа. Тематску окосницу треће приповијетке чине два равноправна лика. Оквирни јунак је Милан Ракић, а семантичко-психолошку раван казивања испуњава лик сељака Вука Дулана. Најбоља је прва приповијетка. У њој Ракићев лик служи писцу да „приповеци подари коначан значењски облик“ (231).

Последњи дио књиге чини седам докумената. Издваја се први документ, којег чине рукописне верзије Ракићевих пјесама из циклуса *На Косову*. Аутор даје објашњење да је ове аутографе узео из заоставштине Милана Грола, а који се сада налазе у Архиву Српске академије наука и уметности. Не зна се тачна година преписа, али је сигурно да их је Ракић сачинио прије 1936. године, када је у Српској књижевној задрузи објављена његова збирка *Песме*. Ваља напоменути и то да је Јован Пејчић 2001. године приредио књигу *Сабраних песама* Милана Ракића. То је први пут да се у једној књизи појављују све до тада познате Ракићеве пјесме. Пет година касније у Архиву Српске академије наука и уметности Станиша Војиновић открива до тада непознат рукопис Ракићеве пјесме *Балада о српској поезији* и уступа је Јовану Пејчићу. Он је с коментаром

објављује 29. јула 2006. године у *Политици*.

Причу о Милану Ракићу и његовом конзуловању у Приштини Јован Пејчић почиње и завршава интервјуом који је с Ракићем водио у Женеви Бранимир Ђосић. Осим додатака, односно текста *Књижевни јунак Григорија Божовића* и докумената, књига има три дијела: *На почетку*, *Дипломата*, *песник*, *ратник* и *Краја нема*. Сваки дио има свој мото, брижљиво изабран. Текст прате и слике које је аутор углавном преузео из *Личног албума слика Милице и Милана Ракића* који је Милица брижљиво уређивала, а који је аутору уступио Синиша Влајковић, праунук Љубомира Ковачевића. Седам докумената додатих уз књигу боље објашњавају поједина мјеста и личности поменуте у дјелу. Након наведене грађе којом се користио приликом писања ове књиге, аутор додаје и кратак резиме, „свод“, на српском, руском, енглеском, француском, њемачком и италијанском језику. Последње поглавље књиге, *О књизи*, јесте кратак ауторов коментар о томе како је настала прва, а потом и друга верзија књиге *Завет и чин. Милан Ракић на Косову 1905–1912*.

Књига *Завет и чин. Милан Ракић на Косову 1905–1912*, је, прије свега, научна и занимљива књига коју би сваки љубитељ српске књижевности и историје требало да прочита. Мноштвом података и успутних коментара, поменом многих важних личности и догађаја из наше прошлости, концизним стилем и јасним реченицама аутор успијева да одржи читаочеву пажњу од прве до последње странице књиге. Довољно је да се осврнемо на списак грађе, па да схватимо колико озбиљно је аутор приступио обради ове теме. Базиравши се, прије свега, на Ракићев конзулски живот и његове родољубиве стихове, Јован Пејчић нам открива ону мање познату страну Ракићеве личности.

Ракићу се није догодила Ковиона. Ни његов народ не живи своје снове. Једно је сигурно: успомене у којима и од којих је Ракић желио да живи у Ковиони највећим дијелом су оне које је понио с Косова и Метохије.

Аутор наводи податак како је приликом Ракићеве посјете Пећи ондашњи арнаутски мутесариф, видјевши Ракића како слободно, без каваза, долази да по-

сјети пећке Србе, рекао да у Пећ никада није долазио „такав господин и Европљанин“ и да он „дотле није могао веровати каквих све људи има она... она мала Србија“ (120). Прочитавши ову књигу постаје нам потпуно јасно зашто је то рекао.

jelena.reljic@live.com